

עט תהלים

מסורה קטנה

ה'	אֱלֹהֵי־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יִדְעוּךָ	ו	שִׁפְךָ חַמַּתְךָ
ב'	אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ:	ז	וְעַל מַמְלָכוֹת
ג'	וְאֶת־נֹוֹהוּ הַשָּׁמוּ:	ח	כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב
ד'	מִהָר יִקְדָּמוֹנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דָלוּנוּ מְאֹד:	ט	אֶל־תִּזְכֹּר־לָנוּ עֹנֹת רֵאשֵׁנִים
ה'	עַל־דָּבָר כְּבוֹד־שִׁמְךָ	י	עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
ו'	לְמַעַן שִׁמְךָ:	יא	וְהִצִּילְנוּ וְכִפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ
ז'	אֵיךָ אֱלֹהֵיהֶם	יב	לְמַה וְיֹאמְרוּ הַגּוֹיִם
ח'	נִקְמַת דָּם־עַבְדֶּיךָ הַשָּׁפוּךָ:	יג	יִוָּדַע בְּגֵיִים לְעֵינֵינוּ
ט'	כַּגְּדֹל זְרוּעֶךָ הֹוֹתֵר בְּנֵי תַמּוּתָהּ:	יד	תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֲנֹקֶת אֲסִיר
י'	חֲרָפְתָם אֲשֶׁר חֲרַפּוּךָ אֲדַנִּי:	טו	וְהָשֵׁב לְשַׁכְנֵינוּ שִׁבְעַתִּים אֶל־חִיקֶם
יא'	לְדֹר וְדֹר נִסְפָּר תִּהְלֶתְךָ:	טז	וְאִנְחָנוּ עִמָּךְ וְצֹאן מִרְעִיתֶךָ נֹוֹדָה לָךְ לְעוֹלָם
יב'	עֲדוֹת לְאֶסְף מְזֻמּוֹר:	יז	לְמַנְצַח אֶל־שֵׁשִׁימִים
יג'	יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה:	יח	רְעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֶהְגַּ כַּצֹּאן יוֹסֵף

מסורה גדולה

אל הגוים ה' ושמותי בהם אות ויבוא אל הגוים בהגלותי (אותם) [אתם] אחר כבוד שפך חמתך דתלים. **עזרנו** ב' קמצ' עזרנו אלהי ישענו עזרנו יי אלהינו. וחד ועזרנו. **וכפר** ד' קרב אל המזבח שנים בו והולך מהרה אל העדה עזרנו. **שבעתים** ו' ב' קמצ' וארבעה פת' כל חרג קין יקם קין אמרות יי' הלבנה וחשב לשכנינו ונמצא ישלם.

תרגום תהלים

שְׁכֵי חִמַּתְךָ עַל עַמִּי אֵלָּא תְכִימוּ יְתֶךָ וְעַל מַלְכוּתָא דְבִשְׁמֶךָ לֹא צִלִּיאוּ: אַרוֹם גַּמְרוּ יֵת בֵּית יַעֲקֹב וְיֵת בֵּית מוֹקֵדְשֵׁי־אֲצִיָּאוּ: לֹא תִידְכֵר לְנָא עֲזָרְיָ דְמֵן שִׁירוּיָא בְּסַדְהוּבִיָּא יְקַדְמוֹן לְנָא טְבוּתֶךָ אַרוֹם אִיתְמַסְכַּנְנָא לְחַדָּא: סַעֲיֵד יִתְנָא אֵלָּה פּוֹרְקַנְנָא מְטוּל אִיקָר שְׁמֶךָ וּפְרוּזָק יִתְנָא וְכִפֵּר עַל חוֹבְנָא בְּגִלְל שְׁמֶךָ: לְמָא יִימָרוּן עַמִּי אֵן אֶלְהוֹן יִתְגַּלִּי בְּעַמִּיָּא לְמַחְמִינָא פּוֹרְעֵנוּת אַדָּם עַבְדֶּךָ דְּאִישְׁתַּפִּיךָ: תִּיעוּל קוּמְךָ אוּנִיקְתָּא דְּאֲסִירֵי הֵיךְ סְגִי תְקוּף אֲרַרְעֶךָ שְׂאֲרֵי בְנֵיָא דְמַתְמַסְרִין לְמִיתוּתָא: וְאַתִּיב לְשִׁיבְכְנָא עַל חַד שׁוּבְעָא גּוּמְלָא עַל פּוֹרְעֵנוּת קְרִימְהוֹן וְחִיסוּדְךָ דֵּי תַסִּידוּ יְתֶךָ יֵי: וְאִנְחָנָא עִמָּךָ וְצֹאן רְעִיתֶךָ נֹוֹדֵי קוּמְךָ לְעֵלְמָא לְדְרֵי דְרִיָּא נְתַנִּי תוֹשֵׁבְחַתְךָ: לְשַׁבְחָא עַל יְתִיבֵי סַנְהֶדְרִין דְּמִיתְעַסְקִין בְּסַהֲדוּת אוּרִיתָא עַל יְדוּי דְּאֶסְף שִׁירְתָּא: פְּרָנְסָא דְיִשְׂרָאֵל אֲצִית דְּמַדְכֵּר הֵיךְ עֲנָא אַרוּנָא דְיוֹסֵף דְשַׁכְיַנְתִּיהָ שְׂרִיָּא בִּינֵי כְרוּבִיָּא הוֹפְעָ:

עין המסורה

(ו) אל־הגוים - ה' יש' סהיט; יח' לוכ; לט, כח; זכ' ביב; תה' עט, טז (ז) השמו - ב' יר' יכה; תה' עט, טז (ח) ראשנים - ה' יו' כומה; דב' דלב; יט, יד; יש' סא, ד; תה' עט, טז (ט) עזרנו - ב' בקמץ; תה' עט, טז; דה"ב יד, י; ואחר; ועזרנו - יהו' יו, וכפר - ד' יו' טז (פעמיים); במ' יז, יא; תה' עט, טז (י) בגוים - ב' כתב גיים (בלישנא); *בר' כה, כג; תה' עט, יז (יא) אסיר - ב' תה' עט, יא; קב, כא. (וכל 'אסיר', מלשון הסרה, דכותהו). כגדל - ב' במ' יד, יט; תה' עט, יא. תמותה - ב' תה' עט, יא; קב, כא. (יב) והשב - ד' בר' נט, ש"ב טו, כ; תה' עט, יב; נחמ' ג, לו. שבעתים - ו' ב' בקמץ וארבעה בפתח: *בר' ד, טו, כד; יש' לב, תה' יב, ת; עט, יב; משי' ו, לא. ארני - קל"ד (בלישנא); ראה תה' עג, יג (ג) לדור ודר - ד' לוויים כתיב כן (בלישנא); יר' ג, לט; תה' מט, יב; עט, יג; קמה, יג. פ (א) למנצח אל - ב' תה' הא; פ, א. ששנים - ב' חסר; תה' מה, א; פ, א. (ב) רעה - ד' כתב ה"א; בר' ד, ב; מולד; מזג; תה' פ, ב. האזינה - י"ו; ראה תה' עח, א.

רש"י

פ (א) אל שושנים - אל ישראל (ראה ש"ש פ, א). **עדות לאסף מזמור** - מזמור של עדות, שרמו להם בו שלש גליות והתפלל עליהם, שהרי נאמר במזמור זה שלש פעמים "השיבנו, האר פניך ונושעה" (להלן, ד, ח, כ); ורמו להם בו צרות העתידות לבוא עליהם ממלכי ארם, שנאמר בימי בית יהוא "כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לרדוש" (מ"ב יג, ז). **(ב) רועה ישראל** - מנהיגם ופרנס שלהם. **יוסף** - כל ישראל נקראים על שם יוסף, לפי שהוא כלכלם בימי הרעב. **יושב הכרובים** - כמה שנאמר "ונועדתי

(יא) הותר - פתח אסירים ממסגר שלהם; כמו "מתיר אסורים" (תה' קמו, ז); "שלח מלך ויתיריהו" (תה' קה, ב). **בני תמותה** - בני הנהרגת עליך; **תמותה** - אינומורנידא' בלעז, 'מורשלא' בלעז; ויש דוגמתו בלשון חכמים; מוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות, ואל יאכלו בשר תמותות נבלות; ופירושו: בשר מסוכנת ששחטה. במסכת קידושין (כא, ב-כב, א).

תהלים

לך שם" וגו' (שם' כה,כב). הופיעה – הראה גבורתך.

ראב"ע

(ו) **שופך ועל ממלכות** – כמו 'אל הממלכות'; כמו 'אל יטור המזבח' (שם' כט,יב). (ז) **כי** לא די שלא תקנא בעבור שלא ידעוך (ראה לעיל,ו). עד שאכלו את יעקב, שידע אותך. (ח) **אל** מפרשים רבים אמרו, כי ראשונים – תאר לעונות. והנכון בעיני, כי עונות סמוך לאבות ראשונים; ומלת יקדמונו – כנגד ראשונים. וטעם כי דלונו מאד – אין לנו כח ואין לאל ידינו; על כן נבקש רחמים. (ט) **עזרנו** – הטעם: עזרנו עד שנכבד שמך. או: עזרנו בעבור כבוד שמך, שנקרא שמך עלינו (ע"פ יר' יד,ט); על כן אחריו: (י) **למה**. טעם לעינינו – שנהייה חיים, לפני מותנו. ודמ עבדיך – הוא הנזכר בתחלת המזמור (לעיל,ג). (יא) **תבא** (בנוסחה: תבוא) – בעבור היות ישראל בגלות, כאסיר בבית כלא. הותר – מגזרת 'הותרים' (ראה יר' מדר), שהם מוכנים למות. ומשקל תמותה – 'תשועה' (ש"א יא,ט); 'תקומה' (יר' כול,ז); 'תרועה' (יר' כג,כד). ורבי משה אמר, כי הותר – הסר יתרם ופתח קשורם; בעבור שהזכיר אסיר. (יג) **ואנחנו עמך** – אנחנו הנודעים שהם עמך. או נודה לך, בפדותך אותנו.

(א) **למנצח אל שושנים** – או נודה לך, בפדותך אותנו. אמר רבי מרינוס (השרשים: 'עדה'), כי עדות – כמו 'עדי' (יר' טז,יא), דבר נכבד; וכמוהו 'את הנזר ואת העדות' (מ"ב יא,יב). (ב) **רועה** בעבור שהזכיר יעקב בברכותיו 'משם רועה אבן ישראל' (בר' מט,כד) – על יוסף, על כן: נוהג בצאן יוסף. יושב הכרובים – שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימין, ושניהם בני רחל, במחשבת יעקב – הראשונה מנשיו; וכן כתוב 'בני רחל אשר יעקב' (בר' מו,יט). על כן: רחל מבכה על בניה' (יר' לא,יד), וכל ישראל נקרא בשם 'אפרים' (שם,יט); וזה הוא 'ויקרא בהם שמי' (בר' מח,טז). או המשורר הזכיר מלחמה שהיתה לבני רחל עם גוים (ראה להלן,ג).

רד"ק

(ו) **שופך חמתך אל הגוים** – קנאתך וחמתך, שהיא בוערת כמו אש עלינו, שופך אותה על הגוים אשר לא ידעוך; כי אנחנו, אע"פ שהטאנו, ידעוך וקראנו בשמך. אל הגוים – כמו 'על הגוים'; וכן 'אל החרים לא אכל' (יר' יח,ו); ו'יין את הפלשתים אל מצהו' (ש"א יז,מט). ועל ממלכות – לפי שאבדה ממלכת ישראל בגלות שבט יהודה בחורבן ירושלים, וזר ממלכות; כי עד עתה, אע"פ שגלו עשרת השבטים, לא אבדה ממלכת ישראל. (ז) **כי אכל**. אכל – דרך כלל; השמו – דרך פרט. ולפי שאכל את יעקב אשר ידע אותך, והשמו הגוה שהיו עובדים בו אליך, היה לך לשפך חמתך עליהם; כי אע"פ שחטאנו, ובמצותך וברצונך באו עלינו, היה להם לרחם ולא לאכול ולכלות; וכן אמר הכתוב 'אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה' (זכ' א,טו). (ח) **אל תזכור לנו**... ראשונים – על העונות הראשונים שעשו בימי נעורים אמר, כאלו אמר 'עונות נעורים'. והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש: עונות אבותינו; ונכון הוא, כמו שאמר ירמיהו: 'אבותינו חטאו ואינם עונותיהם סבלנו' (איכה ה,ז); כי לפי שהיו חוטאים, האל היה פוקד עליהם עונות אבותיהם במדת הדין (ברכות ז,א); 'פוקד עון אבות על בנים' (שם' כד), והוא בשאחוזין מעשה אבותיהם בידיהם; לפיכך אמר: אל תזכור לנו עונות ראשונים – כי דינו בעונותינו. אל תזכור לנו עונות ראשונים מזה יקדמונו. מזה – צויו או שם. יקדמונו – ענין הזמנת הדבר והביא אותו לפני האדם; וכן 'אשר לא קדמו אתכם' (דב' כג,ה); 'כי תקדמו ברכות טוב' (תה' כא,ד). כי דלונו מאד – ואין בנו כח לסבול הגלות. (ט) **עזרנו**... על דבר כבוד שמך שהוא מחולל בגוים; ואחר שתעזרנו יהיה מכוון. (י) **למה איבדנו** זה החלול יודע בגוים בנקום נקמת דם עבדיך. (יא) **תבא** (בנוסחה: תבוא). אסיר – קל. 'אסיר על בור' (יש' כד,כב); 'להוציא ממסגר אסיר' (שם' מו,ב); 'בלתי כרע תחת אסיר' (שם' יד). דגושים. הותר בני תמותה – שהגיעו קרוב למות עד שיקראו 'בני תמותה', השאיר אותם בחיים. ויש מפרשים (ראה ראב"ע): הותר – הותר יתרם, שהם קשורים בגלות; כמו שקראם אסיר, שהם אסורים וקשורים בגלות. (יב) **והשב לשכינינו**. חרפתם – שאמרו 'איכה אלהיהם' (לעיל,י). (יג) **ואנחנו עמך** – בין בגלות בין בצאתנו מהגלות, נודה לך לעולם.

(א) **למנצח אל שושנים עדות לאסוף מזמור**. יש מפרשים (ראה השרשים: 'עדה') עדות – מן 'ועדית עדי' (יר' כג,מ), כלומר: תפארת דבר; ואיננו נכון. והאמת – כמו שכתבנו (תה' ד,א), כי פתיחת המזמורים הם על עניני הנגון, לא נודע היום אצלנו. וזה המזמור נאמר על זה הגלות. (ב) **רועה ישראל** – מעת שנחלקה מלכות ישראל, נקרא ישראל 'יוסף' ו'אפרים', כי זהו הכבוד במקום ראובן. ואמר יעקב: 'ויקרא בהם שמי' (בר' מח,טז). כלומר:

יקרא כל ישראל בשם 'יוסף', כמו שנקרא בשמי 'ישראל'. ואחר שזכר יוסף, ו'אפרים ומנשה' (להלן,ג), שהם בני יוסף, כאלו זכר בנימין, שהוא בן רחל, ובניה עקר ישראל. ונאמר על כל ישראל 'הבן יקיר לי אפרים' (יר' לא,יט), ונאמר 'רחל מבכה על בניה' (שם,יד). ואמר: אתה, שהיית רועה ישראל ונוהג אותם כצאן, האזינה תפלת עמך בגלות; וכמו שהיית יושב הכרובים, לאהבת ישראל להיעד שם כבודך להם, כן הופיעה בכבודך כמאז להם.

ר' ישעיה מטרנאי

(ז) **כי אכל את יעקב** – כלומר: קלה ואבד מצער הגלות. (יא) **אנקת אסיר** – האנקה של ישראל, שהוא אסור בגלות. תמותה – במשקל 'תקומה' (יר' כול,ז); 'תכונה' (נח' ב,י); כלומר: ישראל שהם בני תמותה – שנמסרו למיתה בגלות, הותר אותם מן המיתה, שלא ימותו. (יב) **שבעתים** – ריבוי נקמה; כמו כי 'שבע תועבות בליבו' (מש' כו,כח). (א) **למנצח על שושנים** (אל שושנים) – על נועם פיוט שתחילתו: שושנים. עדות לאסף – עדי, כמו 'את הנזר ואת העדות' (מ"ב יא,יב); כלומר: מזמור זה הוא העדי לאסף. שכמו שהחכמה היא עדי לחכם, כך זה המזמור הוא עדי לאסף – שהיברו. (ב) **רועה ישראל** – מזמור זה נאמר על הגלות; כלומר: כך עתידין ישראל להתפלל לפני הבורא בעודם בגלות; אתה, שהיית נוהג בצאן יוסף – דרך המקרא לקרוא כל ישראל על שבת אחד, ופעמים על שנים ושלושה שבטים – הופיע (בנוסחה: הופיעה) – הגלה בצוהרך ובכבודך עלינו.

ר' מנחם המאירי

(ו) **ואל הגוים** – כמו 'על הגוים', כדרך 'אל ההרים לא אכל' (יר' יח,ו). (ז) **ואמר: כי אכל את יעקב**, לשון יחיד – על המלך הרשע שהיה בראש צרים, דרך כלל; וחזר ואמר: ואת נהוה השמו – על העם כלי. (ח) **ועונות ראשונים** – פירושו: חטאת נעורים. ויש מפרשים (ראה ראב"ע), שרומז על חטא האבות. ויש מפרשים, שגאו צרות: כלומר, שבעת יביאנו במשפט – לא יזכור העונות תחלה, אבל מזהר... כי דלונו מאד, ולא נוכל לסבול על הגלות. (ט) **וכן על רוב צרות הגלות אמר: עזרנו אלהי ישענו וגו'.** על דבר כבוד שמך – כלומר: אם לא תעשה למעננו, עשה למען כבודך שמחולל בגוים, ויודע ויתפרסם בגוים ענין נקמתנו. (יא) **ותבא** (בנוסחה: תבוא) **לפניך** צעקת הנאסר בגלות, וכבודך זועך – כלומר: כמו שכוך גדול, כן הותר – רוצה לומר: השאר בחיים, בני תמותה – רוצה לומר: הסמוכים למות מרוב צרות. ויש מפרשים (ראה רש"י) הותר – כמו 'הותר' (יש' נח,ו). (יב) **והשב לשכינינו שבעתים** וגו' – גמולם. חרפתם – רוצה לומר: חרפתם שלהם, שיחרפוך באמרם 'איכה אלהיהם' (לעיל,י); ואנחנו עמך... נודה לך וכו'. ורבותינו תמחו (איכ"ר ד,יד); 'מזמור לאסף' (לעיל,א) – והלא קינה הוא? ודרשו בו: לפי שבאמר 'כלה יי' את חמתו' (איכה ה,יא), ובמה כלה את החמה? 'ויצת אש בציון' (שם); וזהו 'מזמור' – ששפך חמתו על העצים ועל האבנים, ולא עשה כלייה בבניו. ולפי פשוטי המקראות אין צורך בכך, כי כלי הניגון – מהם שהיה קולם משמח ומהם שהיה מרעיד הלבבות; כמו שאמר החכם בעל הניגון לתלמידו: עורר מיתר הדאגה ומתוך שהיה נאמר על כלי הניגון, היה נקרא 'מזמור'.

(א) **למנצח על שושנים עדות לאסף מזמור**. כבר ביארנו (תה' מה,א) במלת שושנים, שהוא כלי ניגון נבחר מאד. ועדות – יש מפרשים אותו (ראה ראב"ע ורד"ק) לשון 'עדי' (ש"ב א,כד), כלומר: תפארת, [כמו 'את הנזר ואת העדות' (מ"ב יא,יב), ויש אומרים שהוא כמו 'חק', אולי שם לו חק לומר זה המזמור; וכן 'עדות ביהוסף שמר' (תה' פא,ו) – כמו 'חק'; 'וזאת התעודה בישראל' (רות ד,ו) – כמו 'חק']; והכל נאמר על בחירת הכלי. וכונת המזמור נאמרה על זה הגלות הארוך. (ב) **ואמר: רועה ישראל האזינה**; וקרא שם האומה על שם יוסף ואפרים ובנימין ומנשה – מפני שקלל כל ישראל נקרא בשם יוסף, מצד שיעקב אמר: 'ויקרא בהם שמי' (בר' מח,טז) – רוצה לומר, שתקרא כלל האומה על שמם כמו שנקראת על שמי; רוצה לומר, שנקראת 'ישראל' ויעקב. ואע"פ שבנימין אינו בכלל זה – מצד שיוסף ובנימין היו בני אם אחת, ומאותה שהייתה עקר הבית, נחשבו כלם כאחד לענין זה; רוצה לומר: להקרא לפעמים בכל ישראל בשמם. וכן אחר שנחלקה המלכות, נקרא מלכות ישראל בשם 'יוסף' או 'אפרים', מצד שהמלך הראשון בישראל היה משבט אפרים, והוא ירבעם שהיה אפרתי (ראה מ"א יא,כו). ורועה – רוצה לומר: מנהיג. וזכר יושב הכרובים – להיותם מקום נועד להדבקות כבוד השכינה עם בני אדם בדרך הנבואה. והופיע (בנוסחה: הופיעה) – פירושו, שישגיח עלינו וישעורר גבורתו.

ג לִפְנֵי אַפְרַיִם וּבְנֵימִן וּמְנַשֶׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרַתָּךְ
 ד אֱלֹהִים הַשִּׁיבֵנו
 ה יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת
 ו הֶאֱכַלְתָּם לַחֵם דְּמֵעָה
 ז תְּשִׁימֵנו מְדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ
 ח אֱלֹהִים צְבָאוֹת הַשִּׁיבֵנו
 ט גִּפְן מִמְצָרִים תִּסְיַע
 י פְּנִית לַפְּנִיָּה
 יא כִּסּוּ הַרִים צִלָּה
 יב תִּשְׁלַח קַצִּירָה עַד־יָם
 יג לַמָּה פָּרַצְתָּ גְדֻרֶיהָ

וּלְכָה לִישׁוּעָתָה לָנוּ:
 וְהָאֵר פְּנִיָּה וְנוֹשְׁעָה:
 עַד־מְתֵי עֲשֹׁנֹת בְּתַפְלַת עַמָּךְ:
 וְתִשְׁלָמוּ בְּדַמְעוֹת שְׁלִישׁ:
 וְאִי־בֵינוּ יִלְעָגוּ־לָמוּ:
 וְהָאֵר פְּנִיָּה וְנוֹשְׁעָה:
 תִּגְרַשׁ גּוֹלִים וְתַטְעָה:
 וְתִשְׂרַשׁ שְׂרָשִׁיָּה וְתַמְלֵא־אָרֶץ:
 וְעִנְפֵיהָ אֲרִזֵי־אֵל:
 וְאֶל־נְהַר יוֹנְקוֹתֶיהָ:
 וְאוֹרוֹהָ כָּל־עֲבְרֵי דָרְךָ:

5 5 5
 5
 5
 5
 5
 5
 5
 5
 5
 5

תרגום תהלים

ג ד קָדַם אַפְרַיִם וּבְנֵימִן וּמְנַשֶׁה עוֹרַר יֵת כַּח גְּבוּרַתְךָ עֲלָנָא וְעֲלַךְ מִן דִּינָא לְמַפְרוֹק לָנָא: אֱלֹהָא אֲתִיב יִתְנָא מְגַלְתָּנָא וְאִנְהַר זִיו סַבְר אַפְיִיד עֲלָנָא
 ה ו וְנִיתְפָּרַק: יי אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד אִמְתִּי לֹא קִבְּלִיתָא צְלוֹתְהוֹן דְּעַמָּךְ: אוֹכִילְתָא לְהוֹן לְחִים טְמִישׁ בְּדִימְעָתָא וְאַשְׁקִיתָן חֲמַר דְּדִימְעָן תּוֹלְתִיָּה:
 ז ח ט שׁוֹיִתָּנָא לְמִדְּיִינָא לְשִׁיבְבָנָא וּבְעֲלִי דְכָבָנָא יִתְלַעְבוֹן לְהוֹן: אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲתִיב יִתְנָא מְגַלְתָּנָא וְאִנְהַר זִיו סַבְר אַפְיִיד עֲלָנָא וְנִתְפָּרַק: בֵּית
 י יִשְׂרָאֵל דְּמִתְלִין לְגוֹפְנָא מִמְצָרִים אֲשִׁילְתָא תְּרִיכְתָא עֲמִיא מֵאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל וְנִצְבַתְנוּ: פְּנִיָּתָא מִן קוֹמְתָא כְּנַעֲנָא וְשְׂרָשְׁתָא שׁוֹרְשִׁיָּה וּמְלֵאֵת
 יא יב אֲרַעָא: תְּפֹן טוֹרְרִיא דִּירוּשְׁלַם טוֹל בֵּית מוֹקְדְשָׁהּ וּבְמֵי מוֹדְרְשִׁיָּהּ רַבְּנִין אֲלִימִין דְּמִתְלִין לְאַרְזֵין תְּקִיפִין: שְׂבִישְׁתָּא שִׁיבְשִׁין שְׂדֵרְתָא תְּלַמִּידְתָּא
 יג עַד יֵמָא רַבָּא וְלִנְהַר פֶּרֶת יִנְקִיָּהָ: לְמָא תְּקַפְתָּא גּוֹדְתָא וּמְכַסְתִּין יִתְהַ כָּל עֲבְרֵי אוֹרְתָא:

עין המסורה

(ג) לפני - ב' מטעין (אפשר לטעות ולגרוס 'לבני' במקום 'לפני'): תה' פג; מש' ד.ג. ובנימין - טי*בר' מהידי; שמי' א.ג. ש' כולט; עו' יט; תה' פ.ג; דה"א זי; ח.א; כ.א.ה; דה"ב לד.לב. (וכל יהודה ויוסף דכותהון, כלומר הצירופים השכיחים: 'יהודה ובנימן', 'יוסף ובנימן'). ולכה - ד' מלא (בלישנא): בר' כולט; ש"ב יח.כב; יש' ג.ת; תה' פ.ג. (וכל לשון הליכה דכותהון בר מן ג' לך' במ' כג.ג; שו' יט.ג; דה"ב כה.יז). לישועתה - ו' חסר (בלישנא): דב' לבטו; ש"ב יט.ג; תה' לה.ג; נג.ג; פ.ג; איוב לטו. (ד) והאר פניך - ו' זוגין מן ג' בעינינה, קדמאה ותינינה נסב ו"ו, תליתאה לא נסב ו"ו (שש שלשות של מלים או ביטויים דומים, במרכיב הראשון והשני יש ו"ו, במרכיב השלישי אין ו"ו): מ"ב ז.א.ט.ז.ח. - יש' לה; נ.א.י.א; ס.א.ז. - יד' כג.יט; כה.לב; לב.ג. - יד' לה; מ.כ.כ.ד. - יח' מ.כ.ט.ל.ג.לו. - תה' פ.ד.ח.כ. (ח) והאר פניך - ו' זוגין מן ג' בעינינה, קדמאה ותינינה נסב ו"ו, תליתאה לא נסב ו"ו: ראה לעיל.ד. (יא) כסו - ב' (בקמץ): תה' פ.יא; מש' כה.לא. צלה - ב' הו' ד.י.ג; תה' פ.יא. (יב) תשלח - ד"ז*שמי' טו.ג*דב' כ.ב; מ"ב ח.י.ב; תה' פ.י.ב; קד.ל. (ואחד: ותשלח - יח' יז.ו).

רש"י

(ג) לפני אפרים בנימין ומנשה - כשיהיו צריכים לתשוּעָתְךָ, א"ע פ שהם רשעים ואינם כדוּי, עוררה את גבורתך, ולמה? ולכה לישועתה לנו - לך ועליך להושיע, בין הבים בין זכים; כמה שנאמר למשה במצרים: "ראה ראיתי עמי" (שמי' ז.ג) - שתי ראיות הללו למה? רואה אני שהם עתידים להכעיסני, ואע"פ כן ראיתי את עניי, מפני השבועה שנסבעתי לאבותם (ראה תנח' שמות כ). אפרים - במלחמת ארם, כשצר על שומרון ושלח מלאכים לאחאב: "נשיך ובניך... לי הם", "כספך וזהבך לי הוא" (מ"א כ.ג). מנשה - בימי יהואש בן יהואחז, שנאמר שם "כי ראה יי' בעוני ישראל" (ראה מ"ב יד.כו), "כי אבדם מלך ארם" (מ"ב יג.ז), והכחו שלש פעמים במלחמה, שנאמר "שלש פעמים הכוהו יואש והשיב את ערי ישראל" (ש.מ.כד). בנימן - בימי אחשורוש, שהיו מרדכי ואסתר בסכנה, וכל הדור תלוי בהם. ולכה לישועתה לנו - אין זה לשון 'הליכה', אלא כמו 'ולך'; וכן הוא במסורת עם "ולכה איפוא" דיעקב (בר' כו.לו); "ולכה אין בשורה מוצאת" (ש"ב יח.כב); "שמלה לכה קצין תהיה לנו" (יש' ג.ו). (ד) השיבנו - מגלות בבל, שהיה מרדכי שם. (ה) עד מתי עשנת - בצרות מלכי יון שהרעו מאד לישראל. (ו) האכלתם לחם דמעה - במצרים. ותשקמו בדמעות שליש - בבבל, שהיו שבעים שנה, שהוא שליש של מאתים ועשר של מצרים; זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן. ויש לפתור: על שם שומלכות יון היתה הצרה השלישית; ואם תאמר: רביעית היא, שהרי פרס ומדי קדמו כל שבעים שנה של בבל אינו אלא גלות אחת. ומנחם פירש (מחברת: 'שליש') שליש - שם כלי ששותין בו, וכן פירש "וכל בשליש עפר הארץ" (יש' מ.יב), ורבותינו פרשו (שו"ט פ.ד): על שלש דמעות

שהוריד עשו, שנאמר בו "ויצעק צעקה" - הרי אחת, "גדולה" - הרי שתיים, "ומרה" - הרי שלש (בר' כו.לד), ועליהם זכה לחיות על חרבו; והיה כאשר תריד" וגו' (ש.מ.ג). (ז) תשיבנו מדון - אתה שם אוחנו מדון לשכנינו, שהתגרו בנו בני יון. (ח) השיבנו ונושעה - מבני יון. (ט) גפן ממצרים תסיע וגו' - חזר ורמז על גלות רומיים; גפן - ישראל אשר הסעת ממצרים - עקרת משם (ראה חולין צב.א), כמו "ויסע כעץ תקותי" (איוב יט.י); ואחר כך גרשת שבעה גוים ונסעת [ישראל] בארצם. (י-יא) פנית לפניך - את היושבים שם. ותשרש שרשיה - השרישה שרשיה. וענפיה ארזי אל - ארזים חזקים; כלומר: מלכים אדירים. (יב) תשלח קציריה - שלחה פאורותיה, כמו "ועשה קציר" (איוב יד.ט). עד ים - עד הים הגדול היה גבולה (ראה במ' לד.ו). ואל נהר יונקותיה - רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת (ראה יהו' א.ד). (יג) למה עתה פרצת גדריה של אותה הכרם, וארוה כל עוברי דרך - לקטוה כל הבא; כמו "אריתי מורי" (שה"ש ה.א), וכן בלשון משנה (שביעית א.ב); כמלא אורה וסלו'.

ראב"ע

(ג) לפני. הזכיר אפרים בתחלה, כדרך יעקב (ראה בר' מת.כ), ושהוא היה בעל הדגל (ראה במ' י.כב). ולכה - כמו 'ולך' (בר' כו.טז). אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא, והטעם: ולכה ועליך הדבר להושיענו. וזה הפירוש איננו ישר בעיני. (ד) אלהים השיבנו - שיעורנו לשוב אליו. והאר פניך - אלינו, ואת היא הישועה; שנבקש. (ה) יי'. בעבור שמצאו רבים; - אלהים צבאות, אמרו (מכיל' בשלח שירה א), כי הוא שם אות בצבא

שלו. ועל דרך הפשט, שהוא דרך קצרה, כמו "התנבואה עודד הנביא" (דה"ב טו,ח), שכן הוא: והתנבואה נבואת עודד הנביא; וככה זה: **י' אלהים** אלהי **צבאות**, שהם צבא השמים, וטעם **עשנת** – פועל עומד, כמו "והר סיני עשן כולו" (שמי' יט,ח), כאילו עלה אליך עשן בעת **תפלת עמך**, והנה היתה התפלה כמו עשן; כדרך "עלה עשן באפו" (תה' יח,ט), **(ו) האכלתם** – אמר רבי משה: תחת **לחם** – **דמעה**, **ותשקמו בדמעות שלישי** – כמו 'בשליש', והוא שם מדה, כמו "וכל בשליש" (יש' מ"ב), ויתכן כי זה דרך משל, כי מאכלם ומשקיהם **דמעה**, ובי"ת **בדמעות** כמו "לכו לחמו בלחמי ושתו בין מסכתי" (מש' ט,ה), או בי"ת **בדמעות** ישרת אחרת: **ותשקמו** דמעות – או **בדמעות**, הטעם שזה – **בשליש**, או תחסר אות בי"ת; וכן הוא **האכלתם לחם דמעה**, ועל אי זה פירוש שיהיה, הטעם: בכי ישראל בגלות. **(ז) תשימונו מודן** – כמו "יהי ריב ומדון" (חב' א,ג); כי זה שכן אומר: בחלקי יהיה; וטעם **ילעגו לנו** – כינוי, בעבור כבוד השם, שהוא הגפן שהסעת מלפנים (ראה להלן, ט); וכמוהו "אשר לא נשא לשוא נפשי" (תה' כד,ד), וטעם **ילעגו** – שלא תוכל לעורני. **(ח) וטעם** לאמר פעם שנית **אלהים השיבונו והאר** (ראה לעיל, ד) – רמז ליהודה שגלה פעמים, **(ט) גפן**, על לשון זמן עומד, והטעם: הסעת; והם ישראל; "כי כרם יי' צבאות" (יש' ה,ז), וטעם **תסיע** – בעבור לכתם במדבר. **תגרש גוים** – השבעה (ראה דב' ז,א), **ותטעה** – כמו "תביאמו ותטעמו" (שמי' טו,ז), **(י) פנית** – על דב' סקל מואבנים, והם הרשעים. **ותשרש** – מבניין 'הכבד הנוסף; להפירות השרש; ומבניין 'הכבד; להכרית השרש, כמו "ושרשך" (תה' נב,ז), **(יא) כסו** – חסר בי"ת: **בצלח**, או דרך "וערום יכסה בגד" (יה' יח,ז), הוא דרך צחות. **(יב) תשלח**, **עד ים** – באורך, מים סוף ועד ים פלשתים (ע"פ שמי' כג,לא), **ואל נהר** – נהר פרט (ראה דב' יא,כד), ברוחב. **יונקותיה** – הסעיפים הם הקטנים, הדומים ליונקים, ויתכן להיות טעם ההרים והארוזים (ראה לעיל, יא) – שהיו ישראל ההרים הגבוהים והיערות. וטעם "ארזי אל" (שם) כדרך "כהררי אל" (תה' לו,ז), **(יג) למה פריצת** כמו "פרץ גדרו" (יש' ה,ה), **וארוה** – כמו "אריתי מורי" (שה"ש ה,א), לקטתי; וכן: "מאירות אותה" (יש' כז,יא).

רד"ק

(ג) לפני אפרים... ולכה לישועתה לנו – תלך לפנינו להושיענו. **(ד) אלהים השיבונו. השיבונו** – אליך; כלומר: הכן לבבינו אליך **והאר פניך**; כי בעת הקצף הוא מסתיר פנים, ובעת הרצון מאיר הפנים ומשגיח לטובה. **(ה) יי' אלהים צבאות** – חסר הנסמך, כאלו אמר 'אלהים אלהי צבאות; וכן "הארון הברית" (יהו' ג,ד), **עשנת** – כמו "יעשן אפך" (תה' עד,א), **(ו) האכלתם לחם דמעה** – כמו "היתה לי דמעותי לחם יומם ולילה" (תה' מב,ד), כלומר: כמו שהמאכל והמשקה חק האדם תמיד, בלילה וביום, כן **הדמעה** חק תמיד. **בדמעות שלישי** – יש מפרשים (ראה ראב"ע) כמו הפוך: 'דמעות בשליש', ו**שליש** הוא מדה גדולה, כמו "וכל בשליש" (יש' מ"ב), ויש מפרשים (ראה רש"י), כי על גלות בבל אמר, שהיה שבעים שנה, שהוא שלישי גלות מצרים שהיתה מאתיים ועשר שנה, סימן "רד" שמה" (בר' מב,ב), ויתכן לפרש, כי על זה הגלות אמר, שהוא גלות שלישי, ובי"ת **בדמעות** – כבי"ת "לכו לחמו בלחמי ושתו בין מסכתי" (מש' ט,ה), ובדרש (תנ"כ תולדות כד); מהו **שליש**; בשכר שלש דמעות שהוריד עשו הרשע, שנאמר "ויצק צעקה גדולה ומרה" וגו' (בר' כז,לד), השלטתו מסוף העולם ועד סופו; כשתבא לראות בעלבוננו ושעבוד נפשנו – על אחת כמה וכמה! **(ז) תשימונו מודן** – שהם מריבים עמנו תמיד; כמו "איש ריב ואיש מדון לכל הארץ" (יר' טו,י), **ילעגו לנו** – להם, לעצמם, והוא כנוי לאל יתברך; כלומר: **ילעגו** לך ויאמרו שלא תוכל להושיענו. **(ח) אלהים** – פירשנוהו (לעיל, ה), ואמר זה הפסוק שלש פעמים (ראה לעיל, ה; להלן, כ), כמו שדרך המתפלל לכפול דבריו לחזק התנאה; אבל בכל אחד יש שנוי מעט. **(ט) גפן ממצרים תסיע** – המשיל כנסת ישראל לגפן; וכן אמר ישעיהו "כי כרם יי' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו" (יש' ה,ז), **תסיע, תגרש** – עתיד במקום עבר, וכמוהו רבים. ואמר לשון 'צסיעה' על הגפן, כמו "ויסע כעץ תקוה" (איוב ט"ו), **(י) פנית לפני** – שלא עמד איש בפניהם (ע"פ א"ס ט,ב), **ותשרש** – מבניין 'הפעיל' – נתינת השרש; ומבניין 'פעל', הדגוש – עקירת השורש: "ובכל תבואתי תשרש" (איוב לא,יב); "ושרשך מארץ חיים" (תה' נב,ז), **(יא) כסו הרים צלה** – כמו 'בצלח'; וכן "הנמצא בית יי'" (מ"ב טז,ח), **וענפיה ארזי אל** – כמו הארוזים הגבוהים מאד, לפניהם קראם **ארזי אל**; וכן "כהררי אל" (תה' לו,ז), כי כל דבר שרוצה להגדיל, סומך אותו לאל; וכן "עיר גדולה לאלהים" (יונה ג,ג); "שלהבת יד" (בנוסחנו: שלהבתיה; שה"ש חו,ו), **(יב) תשלח קציריה** – כל כך גדלה, עד ששלחה **קציריה עד ים**, והקציריים הם הענפים הקשים, ו**יונקותיה** הם הענפים הרכים, בני שנתם, ופירוש **עד ים** – **עד ים פלשתים**, והוא אורך ארץ ישראל; **ואל נהר** – נהר פרט, והוא רחבה של ארץ ישראל; כמו שכתוב "ושתי את גבולך

מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר" (שמי' כג,לא); וכתוב "ומן הנהר נהר פרט עד הים האחרון יהיה גבולכם" (דב' יא,כד), **(יג) למה פריצת** – שסלקת שמירתך מהם, וליקטוה **עוברי דרך**; כמו שכתוב "והסתרתי פני מהם והיה לאכול" (דב' לא,ז).

ר' ישעיה מטרנאני

(ג) לפני אפרים ובנימין ומנשה – כל ישראל קורא על שמו. **(ה) עד מתי עשנת** – **עד מתי** קצפת **בתפלת עמך**, שאינך מקבלה! דרך האדם כשכועס, נראה כאילו עולה עשן באפו. **(ו) האכלתם לחם דמעה** – **האכלתם** בגלות **לחם בדמעה**, **ותשקמו דמעות בשליש** – במידה; כמו "וכל בשליש עפר הארץ" (יש' מ"ב), **(ז) ילעגו לנו** – ליעוג ושחוק עושים להם ממנו ומשפלותו. **(ט) גפן ממצרים תסיע** – **גפן שממצרים** היסעתה, וגרשתה **גוים** מפניהם, ותטעם במקומם. **(יא) וענפיה גדלו** כמו ארוזים גבוהים וחזקים. **(יב) קציריה** – סעיפיה; כמו "ועשה קציר כמו נטע" (איוב יד,ט), **עד ים** – הגדול, שהיה במערב. **ואל נהר** – הירדן, שהוא במזרח, **תשלח יונקותיה**. **(יג) וארוה** – לקטוה; כמו "אריתי מורי" (שה"ש ה,א).

ר' מנחם המאירי

לפני אפרים – רוצה לומר: ישראל, **ולכה לישועתה לנו** – רוצה לומר, שתלך בזריות לפנינו להושיענו. ויש מפרשים (ראה רש"י) **ולכה** – כמו 'לך'; כדרך "ולכה איפה (בנוסחנו: אפוא) מה אעשה בני" (בר' כז,לז); "שמלה לכה קצין תזיה לנו" (יש' ג,ו); "ולכה אין בשורה מוצאת" (ש"ב יח,כב), ואף בעל המסרה ראיתי, שכלל את כלם במלת "ולכה איפה", ואמר: ד' מלאים, ומנה את אלו שהזכרנו. ואם כן פירושו: עורר **גבורתך**, כי גם לך חלק בישועתינו, כי אין מיוחד אלהותך וזולתנו; על דרך "בכל צרתם לו צר" (יש' סג,ט), וכן "עמו אנכי בצרה" (תה' צא,טו), **(ד) וענין השיבונו** – פירושו: מן הגלות, להשיבונו לעבודתך. **והאר פניך** – משל: להראות פנים צהובות כמי ששמח בראייתו; ולא כמראה פנים ועומות, לסבת היות לבדו, רחוק מן הנראה. ויבגלות כאלו הפנים נועמים; והזהיר זה הפסוק שלש פעמים, רמז לשלש גליות. **(ה) ואלהים צבאות** – חסר הנסמך, רוצה לומר: **אלהים** אלהי **הצבאות**; וכמוהו "העם המלחמה" (יהו' ח,יא); "הארון הברית" (שם ג,ד), **ועד מתי עשנת בתפלת עמך** – עניינו: **עד מתי** תהיה נחשבת לפניך התפלה כעשן? כי הרצויה – ידמוה אל הקטורת, שריחה טוב, כאמרו "תכון תפלתי קטורת" (תה' קמא,ב); והזעומה – אל העשן, שריחו רע, ויש מפרשים (ראה השרשים: 'עשן') **עד מתי עשנת בתפלת עמך** – רוצה לומר: **עד מתי** תעשה בעל חמה עם כל **תפלת עמך**? כלומר, שלא תתפייס בתפלתם; והאף והחרו נדמה בלשון 'עשן' לרוב חומו, כמו שנדמה גם כן לאש, כאמרו "כי אש קדחה באפי" (יר' טו,ד), וקצת חכמים כתבו, כי הכעס הוא רתיחת דם הלב, ומאותה רתיחה יעלה עשן ויצא דרך האף, ולכן נקרא העשן ההוא "אף" (ראה דב' יא,יז); ולרוב חומו יקרא "חרי" (דב' כט,כג), ו"חרון" (במ' כה,ד) ו"חמה" (יש' מב,כז), ולפעמים כי החום הוא ירתיח הלחות, ויותר לבעלי הלבנה, עד שיעלה קצף, ולכן יקרא "קצף" (דב' כט,כז), **(ו) ולחם דמעה** – חסר בי"ת, כמו **לחם בדמעה**, ו**בדמעות שלישי** – הפוך, רוצה לומר: **דמעות בשליש**; ו**שליש** – הוא מדה גדולה, כמו "וכל בשליש עפר הארץ" (יש' מ"ב); **ותשקמו דמעות**, ויש מפרשים זה (ראה רש"י) על גלות בבל, שהוא שלישי גלות מצרים, שהיה מאתיים ועשר שנים כמנין 'רד"י' (ראה בר' מב,ב; ב"ד צא,ב); ואמר, שאותו זמן שהוא שלישי גלות מצרים השקיתם **בדמעות**, וראשון – עיקר. **(ז) תשימונו מודן** **לשכינינו** – רוצה לומר: ריב ומלחמה; שכל היום נלחמים בנו, ואויבינו **ילעגו לנו** – כלומר: **ילעגו** עלינו ביניהם, לרוב חולשתנו. [גם נמשלו לגפן שהוה פרי משובח, והשפע האלהי נמשל לעיסו: "טפן הרים (לפנינו: החרים) עסיס" (יואל ה,ח), ועוד, כי הוא נקל ללקוט לעוברי דרך, כאמרו "וארוה כל עוברי דרך" (להלן, ג).] וכן אמרו חכמינו ז"ל (שו"ט פה): מה הגפן הזאת בוצרים אותה והיא שותקת, ודורכים אותה והיא שותקת, ולבסוף היין משכר – אף ישראל; וטעם השתיקה – שאין הביציה והזריכה נותנת קול כשאר הפירות. ואמר דרך קינה: **הגפן**, אשר הסעת **ממצרים** בכבוד, וגרשת **גוים** בעבורה **ותטעה** באהליהם, ו**שפנית** הדרך **לפניה** – והוא משל על שלא עמד איש בפניהם (ע"פ יר' כא,מב); ושהשרשת **שרשיה** בעומק עד שמלאה כל הארץ, ושנתכסו **הרים בצלה**, ו**שענפיה** היו גבוהים כארוזים הגבוהים, ו**ששלחת קציריה** – והם הענפים הקשים, **עד ים** – רוצה לומר: עד ים פלשתים, שהיא ארכה של ארץ ישראל, ו**יונקותיה עד הנהר** – רוצה לומר: נהר פרט, שהוא רחבו של ארץ ישראל. **(יג-יד) למה פריצת גדריה עד שיארוה** – רוצה לומר: ילקטוה, **עוברי דרך**,

פ תהלים

יְכַרְסֶמְנָה חֲזִיר מִיַּעַר
אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוֹב נֹא
וְכִנָּה אֲשֶׁר־נִטְעָה יְמִינֶךָ
שׂרְפָה בָּאֵשׁ כְּסוּחָה
תְּהִי־יָדְךָ עַל־אִישׁ יְמִינֶךָ
וְלֹא־נִסּוּג מִמֶּךָ
יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הִשְׁיבֵנו

פא א לַמְנַצֵּחַ | עַל־הַגְּתִית לְאֶסְפִּי:
ב הֲרִינֵנו לְאֱלֹהִים עֲזוּרֵנו

מסורה קטנה

ל' ד' תלויים: וַיִּזַּן שְׂדֵי יִרְעֶנָה:
הִבֵּט מִשָּׁמַיִם וַרְאָה וּפָקֵד גִּפְנֵי זֹאת:
ל' ל' ל' מל': וְעַל־בֵּן אֲמַצְתָּה לֶךְ:
ב' חס' וחד מל' ל': מִגְּעֶרֶת פְּנִיךָ יֵאבְדוּ:
ה' ב': עַל־בֶּן־אָדָם אֲמַצְתָּ לֶךְ:
ב' ב': תְּחִינֵנו וּבִשְׂמֹךְ נִקְרָא:
ל' ל': הָאֵר פְּנִיךָ וְנוֹשְׁעָה:

ב' ל' ומל': הֲרִיעוּ לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

מסורה גדולה

שׂרופה ב' ויבא דוד שׂרפה באשׁ.

תרגום תהלים

יד, טו, טז יְנַכְרִינָה חֲזִיר דָּמֵן חוֹרְשָׁא וְתַרְנַגּוּל בְּרָא יִתְפַּרְנֵס מִנָּה: אֱלֹהִים צְבָאוֹת תּוֹב דְּרוֹן אִיסְתַּפֵּל מִן שְׂמַיָּא וְחַמִּי וְאִידְכֵר בְּרַחֲמֵינּוּ גּוֹפְנָא הֲדָא: וְעוֹכְרָא
יז יח דִּי נְצִיבֵת יְמִינֶךָ וְעַל מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְחַיִּילְתָּא לֶךְ: מִיתוּקְדָא כְּגוֹרָא וּמִיפְרָכָא מִמְזוּפִיתָא דָּמֵן קוּפְךָ יִיבְדוּן: תְּחִינֵנו אִינְךָ עַל גְּבַר דְקִיִּמְתָּא לִי
יט כ בִּיד יְמִינֶךָ עַל בֵּר נֶשׁ דְחַיִּילְתָּא לֶךְ: וְלֹא נְזוּר מִבְּתֵר דְחַלְתְּךָ תְּקִימָנָא וּבִשְׂמֹךְ נִקְרִי: יי אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲתִיב יִתְנָא מְגַלּוּתָנָא אֲנָהּר זִיו סַבְר
אפִּיד עֲלֵנָא וְנִתְפַּרְקִי:

פא א, ב לְשִׁבְחָא עַל כִּינְרָא דְאֲתִיָּא מִן גַּת עַל יַד דְאֶסְפִּי: שְׂבַחוּ קְדָם אֱלֹהֵי עֲזוּרָנָא יְבָנוּ קְדָם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

עין המסורה

(יד) מיער - ד' (אותיות) תלויים: שו' יחל; תה' פיה; איוב לח, יג, טו. (יז) שרפה - ב/ חסר וחד מלא: ש"א לג, תה' פיו. (יח) על-איש - ה' ש"ב יט, מג; תה' סב, ד; פיה; איוב יב, ד; לד, כג. על-בן - ב/ במ' טו, טז; תה' פיה. (יט) ולא - ה' ראשי פסוקים בספרא: ראה תה' עה, ח. ולא - י"ד ראשי פסוקים בכתובים, וכל דברי הימים בר מן ב'; ראה תה' עה, ח. ובשמך - ב/ תה' פיה; דה"ב ד, י. (כ) האר פניך - ו' זוגין מן ג' בעיניה, קדמאה ותיניה נסב וי', תליתאה לא נסב וי'; ראה לעיל, ד.
פא (ב) הרנינו - ב' דב' לב, מג; תה' פא, ב. (ואחד: והרנינו - תה' לבי, א).

רש"י

(יד) יכרסמנה חזיר מיער - כמו שדה שכירסמוה נמלים' בלשון משנה (פאה ב, ז), והוא לשון צתיקה. מיער - העיין תלויה בה זכו ישראל, הרי עשו אויבם כחית היאור, שאין לה כח ביבשה; ובזמן שהפורענות נגזר עליהם, מתגבר כחית היער, שהיא משחתת והורגת (ראה שו"ט פ, ו); חזיר מיער - הוא עשו, דכתיב בה "אבלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה" (דנ' ז), ויש לו מקצת סימני טהרה; אף עשו יש לו זכות אבות. וזיו שדי - כל רמש השדה; ולשון זיו - שהוא זו הולך. ירענה - רועה עליה וענפיה ואוכלן. (טז-יז) וכנה אשר נטעה ימינך - המבוססת והמיושבת אשר נטעה ימינך; לשון "השביבך על כנך" (בר' מ, יג). ועל בן אמצת (בנוסחונה: אמצתה) לך - ועל עשו, שהיה בן חביב לאביו, שהיה קורא אותו "בני" (בר' כו, א ועוד), אמצת גפן יעקב לך, שנאמר "ואת אחיך תעבד" (שם, מ). עכשיו היא שרופה באש, וכסוחה - לשון "לא תזמור" (וי' כה, ד); "לא תכסח" (ת"א). יאבדו - תמיד הם הולכים ואובדים מגערת פניך וזעפך. (יח) תהי ידך על איש ימינך - תשיב מכותיך על עשו, שהוא איש העומד להיפרע ימינך ממנו (ראה שו"ט פ, ח). ועל בן אדם אשר אמצת לך להיות מושבו "משמני הארץ" (בר' כו, ט). (יט) ולא נסוג ממך - ואל תגרם לנו להיות נסוגים ממך. תחינו מן הגלות ונגיד טובותיך וגבורותיך, ואו נקרא בשמך. (כ) וי' אלהים צבאות - כאן נאמרו שלש אזכרות, ובאמצעי שתי אזכרות (לעיל, ח, טו), ובראשון אזכרה אחת (לעיל, ד); הכל לפי חוק הגליות והצרה והגאולה.
פא (א) על הגתית - כלי שיר הבא מגת. (ב) הריעו - בראש השנה (ראה ר"ה ל, ב).

ראב"ע

(יד) יכרסמנה - מלה רבעיה; כמו "ירמסנה" (ראה מ"ב ט, לג). ויש אומרים:

מלה מורכבת - יכרס ממנה, בדרך "מלא כריסו (בנוסחונה: כרשו) מעדני" (יר' נא, לד); וזה רחוק בעיני. חזיר - חיה; וזיו - עוף, והוא שם מין. ושדי - כמו "שדה" (בר' כה, כז); והעד: "יעלו שדי וכל אשר בו" (תה' צו, ב). וטעם חזיר ויעוף - האומות הדומות לחיות ולעוף הדורס. (טו) אלהים. שוב נא - עתה; כמו "הנה נא זקנתי" (בר' כו, ב); "אוי נא לנו" (איכה ה, טז). והכלל: כן פירוש כל 'א' שבמקרא. והוא בלשון ערבי הפוך: אין נופל על זמן עומד. ובעבור שהוכר צבאות, אמר משומים. וטעם זאת זאת כי זאת היא בעצמה, שהסעת ממצרים (ראה לעיל, ט). (טז) וכנה - הם ישראל, והעד: אמצת (בנוסחונה: אמצתה) לך; ועוד: אשר נטעה ימינך - כמו "ותטעה" (לעיל, ט). ותהיה מלת "ופקוד" (לעיל, טו) מושבת אחרת, אע"פ שהוא בפסוק אחר, כמו "כי אמר גר הייתי" עם "כי אלהי אבי בעזרי" (שם' יח, ג, ד). כנה - תואר ל'גנה', או ל'גפן' (לעיל, טו) שהיא 'מכוננת' (ראה רש"י). ויש אומרים (רקמה ע' ק), כי הכ"ף תחת גימל; ולא מצאנו שהתחלפו, רק ש"יין בס"יין ואותיות א"הו"י. ויש אומרים, כי ז'כנה' היה ראוי להיות, על דרך "רָבָה צבארך" (ש' ט, כט). ורבי יהודה הלוי מנחתו כבוד אמר, כי הנרין חסר דגש בהתחברות שנים נר"יין, כמו "הללוהו" (תה' כב, כד) מבניין "הכבד הדגשו" - לשון ציוי. וככה אמר: וכן בן; שמלת על - לשון ציוי, כמו "חל נא" (מ"א יג, ו); "צו את בני ישראל" (במ' כו, ב); הפך "יכרסמנה" (לעיל, יד). ומלת בן - סעיף, כמו "בן פורת יוסף" (בר' מט, כב). (יז) שרופה - בלשון נקבה, כמו "פורת" (בר' מט, כב); "וראה" (לעיל, טז) היא למעלה (פס' טו) ישרת גם כה, וכן הוא: "וראה" שזאת ה"בן" (לעיל, טז) היא שרופה באש כסוחה; וה"כנה" וה"בן" (שם) שתייהם אובדות מגערת פניך; הפך "והאר פניך" (לעיל, ד, ח). (יח) תהי. כל יד' ואחריו בית' - לגנאי; "והייתה יד יי' בהם" (ראה ש"א יב, טו); "הנה יד יי' הויה במקנך" (שם' ט, ג). ואם איננה בבית', היא לשבח: "תהי ידך לעזרתי" (תה' קיט, קעג); "יד יי' עלי חזקה" (יח' ג, יד); "היתה עלי יד יי'" (יח' לז, א). וכן הוא: תהי עזרתך על איש ימינך. פירש, כי הכנה אשר נטעה ימינו

(ראה לעיל, טז) – דרך משל, והנמשל הוא על ישראל, או על משיח בן אפרים. וכנגד "ועל בן" (שם) הזכיר על בן אדם. (יט) ולא (נסוג) – כמו "לא נשוב" (במ' לביח), כי החולם והשוקק מתחלפים: "יקום אבי" (בר' כו, לא) – "יקום (בנוסחא: נקום) לקול הצפור" (קה' יב, ד). או יהיה מלת נסוג – פועל עבר, כמו לשון יחיד מגורת "נבנו ללצים שפטים" (מש' יט, בט). והטעם ישוב אל "בן אדם" הנזכר למעלה (פס' יח); וכאשר "תהי ידך" (שם) לעזרו, או תחיינו כולנו. (כ) יי' – וטעם להזכיר זה; אז נזכר מה שהיינו מתפללים. והזכיר השם הנכבד בפסוק הזה השלישי (וראה לעיל, ד, ח). בעבור "ובשמך נקרא" (לעיל, יט), שהוא השם הנכבד והנורא, שהוא לנצח, כאשר פרשתי ב"ספר השם" (ח).

פא (א) למנצח על הגתית. מלת הגתית – פירשתי (תה' תא).

רד"ק

(יד) **יכרסמנה** – תרגום ירושלמי "כי יחסלנו הארבה" (דב' כח, לח); "ארי יקרסם יתה גובא"; ובמשנה (פאה ב, ז); שדה שקרסמה נמלים; ענין כריתה. והקוף והכ"ף ממוצא אחד. **חזיר מיער** – העיץ תלויה, ויש בו דרש (ראה שו"ט פ, א); אם זכו ישראל – מ'אר; כשם שאין חזיר מים שולט ביבשה, כך לא ישלטו בהם אויביהם; ואם לאו – **מיער**: מן חיותא דחורשא. **וזי שדי**, שדי – כמו "שדה", וכן "יעלו שדי" (תה' צו, יב). **וזי** – שם כלל לחיות המדבר. **וחזיר וזי** – משל על אומות העולם האוכלים את ישראל בכל פה. **וברש (שו"ט פ, א): חזיר מיער** – זה עשן הרשע; משה אמר "ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא" (וי' יא, ז); מה החזיר פורס טלפיו לומר כי טהור הוא, כך עשו: בונין להם דימסאות ממה שהם גוזלים והומסים, ודינן הגולנים והחומסין, לומר, שהם דיניי אמת. (שו"ט פ, א) אמר רבי הלכיה בשם רבי סימון: מעשה בשלטון אחד, שדן ביום אחד פשפנין ורצחנין ונואפים, ואמר לדוכוס שלו: שלשתן עשיתי בלילה הזה! הוי **יכרסמנה חזיר מיער**. ואם חזיר מיער נאמר על עשו, וזי שדי נאמר על ישמעאל, כי שני הגוים האלה מושלים בישראל. **וברש (ויק"ר כב, ב): וזי שדי** – אמר רבי יהודה בן רבי סימון: הייז הזה עוף גדול הוא, ובשעה שהוא פורש כנפיו, מכה גלגל חמה; היא הוא דכתיב "חמבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתמיך" (איוב לט, ט), ולמה נקרא שמו זיז? שיש בו מכל מיני טעמים, מזה ומזה. **(טז) אלהים צבאות** – פרשנוהו (לעיל, ה), שהוא חסר הנסמך, **צבאות** אינו שם תואר לאל יתברך; והעד מקום הסמיכות: "י"י אלהי הצבאות" (עמ' גיג), ופירושו: אלהי צבאות מעלה, כלומר: כי במצותו הם הולכים ומושלים בעולם, והוא אלהיהם; לא כדברי האומרים שהם אלהים. ומצאנו בדבר זה מחלקת בדברי רבותינו ז"ל (שבועות לה, ב); כי יש אומרים, שהוא שם ואינו נמוק; ויש אומרים, שאינו שם והוא נמוק, ולא נקרא **צבאות** אלא על שם צבאות ישראל. **שוב נא** – שוב עתה אלינו **וראה** בלחצנו. **הבט משמים** – כלומר: אע"פ שאתה גבוה ונשא ואנחנו שפלים, **הבט** אלינו; וכן כתוב "כי רם יי' ושפל יראה" (תה' קלח, ו), ואמר "מרום וקדוש אשכן ואת דבא ושפל רוח" (יש' נט, טו). **ופקוד גפן זאת** – שלא ירמסה עוד החזירים. **וברש (ב"ר נג, ד): הבט משמים** – הלא אתה אמרת לאברהם איבנו "הבט נא השמימה וספור הכוכבים" (בר' טו, ה); **הבט משמים: (טז) וכנה**. לפי מקומו – נטיעה. ויש אומרים (ראה הירושמי: 'בן'), כי הוא כמו 'זגה' בגימ'ל, כי הכ"ף והגימ'ל ממוצא אחד. ויש לפרש **כנה** – כמו "מכון" (שמי' טו, יז), והדגש תמורת הנה; והוא ירושלם או בית המקדש, כמו שכתוב "מכון לשבתך פעלת יי'" (שם). **ועל בן** – ענף, כמו "בן פורת יוסף" (בר' מט, כב). **אמצת** (בנוסחא: אמצתה) **לך** – כי כבר **אמצת** אותה **לך**, ועתה נטשת אותה. **(יז) שרופה באש** – ה"בן" (לעיל, טז) לשון נקבה, כמו "בן פורת" (בר' מט, כב). או טעמו "כנה" שזכר (לעיל, טז), או "לגפן" (לעיל, טו). **כסוחה** – כרותה; תרגום (ראה תנומור" וי' כה, ד); "לא תכסח" (ת"א). **וברש (שו"ט פ, א): דבי רבי שילא אמר: אינה עקורה אלא כסוחה**; וכל דבר שנכסה – מחליף. **מגערת פניך יאבדו** – ישראל, שהוא הגפן, הם אויבים **מגערת פניך**; כלומר, שהסתרת פנים מהם וגערתם. **(יח) תהי ידך** – להגן עליו. **על איש ימינך** – ישראל, כי בימינך ובזרועך הגדול קנייתו מבית עבדים. **על בן אדם** – כפל דבר. **אמצת לך** – שאמצת אותו כבר **לך**, שהיה עמך, ואתה לו לאלהים. **(יט) ולא נסוג** – לא שוב אחור **מנך** – כלומר: מעבודתך. **תחיינו** – מתמותת הגלות. **ובשמך נקרא** – כי אתה גואלנו. **(כ) יי' אלהים. האר פניך** – כנגד "מגערת פניך" שזכר (לעיל, יז).

פא (א) למנצח על הגתית לאסף – זה המזמור נאמר על יציאת מצרים, וזכר בו בטול העבודה מאבותינו, שהיה בראש השנה (ראה ר"ה יא, ב); כמו שאמר "הסירותי מסבל שכמו" (להלן, ז). לפיכך היו אומרים זה המזמור בראש השנה בבית המקדש; וזכר בו גם כן תקיעת השופר (ראה להלן, ד). ואמר: **(ב) הרנינו** – אמר: ראוי לכם, עם יי', שתרינינו **בשילנו**. **והריענו עוזינו** ותודו לו ותשבחו לו על הטובה שעשה לכם ביום הזה; כי אע"פ שיום

ר' ישעיה מטראני

(יד) **יכרסמנה** – בלשון משנה (פאה ב, ז); שדה שקרסמה נמלים; והוא מלשון נתיקה. **חזיר** – אילו הם נבוכדנצר וטיטוס הרשע. **וזי שדי** – עוף השדה; ועל שם שזוים ממקום למקום נקראים זיז. **(טז) וכנה** – מתפרש לפי עניינו: נטיעה. **ועל בן אמצת** (בנוסחא: אמצתה) **לך** – כמו "בן פורת יוסף" (בר' מט, כב). שפתרנו: זמורה. **(יז) שרופה באש כסוחה** – על הגפן (ראה לעיל, טו–טז) עונה; כלומר: כרותה היא **וכסוחה** אותה הגפן, ו**שרופה באש**. **מגערת פניך יאבדו** – בניך בגלות. **(יח) תהי ידך** וגבורתך על ישראל, שהוא **איש ימינך** – שחולץ תמיד לימינך, כבן שחולץ לימין אביו. **ועל בן אדם** – אילו הן ישראל. **(יט) ולא נסוג** – אחר; נו"ן נסוג הוא אית"ן לרבים.

פא (א) למנצח על הגתית – על נועם פיוט שתחילתו: **גתית**. או יש לומר: **גתית** – הוא שם כלי שיר, שבא מגת. **(ב) אומר המשורר: הרנינו לאלהים** – שהוא עוזינו.

ר' מנחם המאירי

ו**שיכרסמנה** – רוצה לומר: יכרתנה [עניינו: ישחיתנה. וטעם **מיער** – שהוא משחית יותר, ובדברי רבותינו ז"ל (ראה משנה פאה ב, ז); שדה שקרסמה נמלים; והכ"ף והקוף ממוצא אחת]. **חזיר מיער** – רוצה לומר: מלכי האומות הרשעים. וכן **זיז שדי** – רוצה לומר: רמש השדה – **וזיז** הוא לשון תנועה, כענין "רמש" (בר' א, כו) – והוא משל על האומות הפחותות. ונמצא לפי הפירושו, מלת "צלה" (לעיל, יא) – חסר ב"ת, והראוי בה: "צלה". ו"ארז" (שם) חסר כ"ף, והראוי בה: "כארוי אל". וקרא הארזים הגבוהים "ארזי אל", על דרך "הררי אל" (תה' לו, ז). ורבותינו פירשו (שו"ט פ, א) **חזיר מיער** – על זרעו של עשן. וכן דרשו (שם) "זאת החזיר כי מפריס פרסה הוא" (וי' יא, ז); מה החזיר מראה טלפיו, לומר: ראו שאני טהור, כך עשן: בונין דימוסיות ממה שהם גוזלים והומסים, ודינן את הגולנין ואת החומסנין, לומר, שהם דינן דין אמת. ומעשה היה בשלטון אחד מהם, שדן ביום אחד פשפנין ורצחנין ונואפים, ואמר לדוכוס שלו: שלשתן עשיתי בלילה הזה. ולפירוש זה יש ממשיתק המשל, לפרש זיז שדי – על זרעו של ישמעאל, שהן אומות פחותות. ומכל מקום, בדרש פירשו (ב"ר יט, ד) **זיז** – עוף גדול, שבשעה שפורש כנפיו מכלל גלגל חמה. ועיין של **מיער** תלויה, ולא ידענו הטעם; אלא שבדרש אמרו (ויק"ר יג, ה); זכו – מ'אור, לא זכו – **מיער**; כלומר: זכו ישראל, אע"פ שהם בגלות, נעשה כחזיר של יאור, והוא דג שנקרא כן, ודג אין לו כח להזיק; לא זכו – נעשה **חזיר מיער**. **(טז) ואלהים צבאות** וכו', **ופקוד גפן זאת** – כלומר: תשגיח בה, שלא תניחנה הפקר לכל. **(טז) וכנה** – פירושו: נטיעה. ויש מפרשים (ראה רמב"ם ע"י ק"י): כמו "נגה" (ראה יש' א, ל), כי אותיות גיכ"ק מתחלפות, שהם ממוצא אחת. **ועל בן אמצת** (בנוסחא: אמצתה) **לך** – פירוש בן: ענף, כמו "בן פורת" (בר' מט, כב); **ואמצת לך** – רוצה לומר: כבר. **(יז) ושרופה באש** – חוזר על הגפן (ראה לעיל, טו), שהיא עתה **שרופה** באש הצרות, **וכסוחה** – רוצה לומר: כרותה. **וברש (ראה שו"ט פ, א): עקורה** לא נאמר, אלא **כסוחה** – שכל גפן הנכסחת, רוצה לומר: נומרת, סופה לעלות, שגועה מחליף. **ויאבדו** – חוזר על העם, שהם נמשלים לגפן; כלומר, שאבדו **מגערת פניך** – רוצה לומר: בהסתלקות השגחתך. **(יח–יט)** וכן קרא ישראל **איש ימינך** – כלומר: **האיש** שקנייתו בימינך וזרועך; וכן בני **אדם** שאמצת **לך** – רומז על ישראל. ומפני שבמשל של הגפן אמר "בן" (לעיל, טז) במקום ענף, אמר עתה: **בן אדם** שכבר אמצתו; **ולא נסוג** ממנך ומעבודתך, עד שיהא ראוי להרחיקו כל כך, אלא שבחסדך **תחיינו** – מהגלות, [כי הוא כמות] **ונקרא** לחיינו; וכפי כפל הצרות – כפל האזכרות, לומר: כרותה תפלה ותחנה. **פא (א) למנצח על הגתית לאסף** – כבר ביארנו במזמור שמיני, שהגתית הוא כלי ניגון, ופירשנו טעם הקראו כן. וכונת זה המזמור – לומר בו בראש השנה. והזכיר בו ענין יציאת מצרים, שכל המועדות סובבות. **(ב)** וכבר ידעת, שאע"פ שלא נגאלו ישראל ממצרים עד ניסן, מכל מקום בראש השנה בטלה עבודה מהם (ראה יל"ש קעז); ועל זה אמר: **הרנינו** וכו' – רוצה לומר, שתעירו את הכל לרנן **לאלהים**, שהוא **עוזינו** ומבצרנו, רוצה לומר, שהראה כחו וגבורתו במצרים בשילנו. **והריענו** – על שם תקיעת השופר; או נאמר **הריענו** – לסיבת החירות שהחל בו.